

“MİLLİ” KÜLTÜR BAKANLIĞI*

Güler BEK

Son dönemlerde siyasilerin, Türkiye’deki sanat ortamı ve kamusal alanda gerçekleştirilen sanat yapıtları ile ilgili yürüttükleri politika ve eylemler, geçmişte yaşanan kimi olayları ve tartışmaları hatırlatır nitelikte. Kars’ta, heykeltıraş Mehmet Aksoy’a ait “İnsanlık Anıtı”nın yıkılması, yerel yönetimlerin “keyfi” uygulamaları, şehir tiyatroları için düşünülen yönetmelik değişikliği ve tüm bu gelişmelerin temelinde varolan düşünce yapısı, devlet – sanat ilişkilerinin bir kez daha gözden geçirilmesi anlamında yeni bir sürecin başladığı anlamına geliyor. Bu süreç şüphesiz, konuya taraf olanlarca enine boyuna ele alınacaktır. Ancak, bu türden olayların geçmiş dönemlerde de sanatın gündeminde bir şekilde yer aldığını da görüyoruz. Nitekim 1970’lerde benzer tartışmalar yaşanmış, dönemin siyasi yapısının da etkisiyle devlet - sanat ilişkileri keskinleşmiştir.

1970’lerde, Milliyetçi Cephe hükümetleri “milli” kavramını CHP’nin “ulusal” kavramının dışında algılıyor, siyaset ve kültür politikalarına bir karşıtlık olarak yansıtıyorlardı. Hükümetlerce kurulan her kültür bakanlığı, siyaseten yeni bir dil geliştiriyor, duruma göre “milli” ya da “ulusal” sanat anlayışı öne çıkarılıyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kültür bakanı Talat Halman, 25 Nisan 1971 tarihli *Milliyet Gazetesi*’ne yazdığı bir yazıda, Erim Hükümeti’nin Kültür Bakanlığı kurma düşüncesinden hareketle, bakanlığı bekleyen görevler üzerine bazı öneriler sunuyor, bu öneriler arasında; arkeolojinin millileştirilmesi, eski Türkçe yazıların yeni yazıya geçirilmesi, Türk medeniyeti tarihinin yazılması, Türk Sanatlarını Yaşatma Merkezi kurularak halıcılık, hattatlık, çinicilik, Karagöz, ortaoyunu gibi geleneklerin devamlılığının sağlanması gibi “milli kültür” ü canlı tutma ve geliştirmeye dayalı düşünceler öne çıkarılıyordu.¹

Kültür Bakanlığı kurulmasına ilişkin görüşler arasında kültür politikalarının belirlenmesinden önce, bakanlığın isminin “Milli Kültür ve İlim Bakanlığı” olmasını önerenler de vardı. Çünkü sorun, ‘milli’ bir kadro ve ‘milli kültür’ siyaseti ile çözümlenebilirdi ve kurulacak bakanlık, kültür politikaları belirlerken; “*Maziyi hor görmemeli, başta Osmanlı,*

* Bu metinde anlatılanlar, Güler Bek tarafından, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı’nda 2007 yılında tamamlanan “1970 – 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam” başlıklı doktora tezinden alınmıştır.

¹ Talat Halman bu yazının yazılmasından yaklaşık üç ay sonra Nihat Erim’in teklifi üzerine Kültür Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bkz: Talat Halman, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Nisan 1971 : 2.

Selçuk devirleri olmak üzere belgelerle mevsuk Türk devirlerinin tümünü benimsemeli, İslam ve bu dinin on asır içinde, kültür ve medeniyetimizi yoğuruşunu inkar etmemeli, milleti, bütün maddi, manevi değerleri ile inkar etmemeli, ... 1000 yıldan beridir yerleştirdiğimiz vatanda gelişen yüksek medeniyet ve kültürden hareket etmeli, fakat, dış Türkler ve onların kültürleri varlığını da asla unutmamalı” ydı.

Bu görüşler doğrultusunda, Kültür Bakanlığı'nın bir teşkilat işi olmaktan çok bir “zihniyet” işi olduğu anlaşılmış, bakanlığa, devlet eliyle Türk milletine, hangi kültür unsurlarını kullanarak yön vereceğini bilmek ve yapmak durumunda olan bir kurum gözüyle bakılmıştı¹. Benzer yaklaşımla, 1974'te hükümet kurmakla görevlendirilen Prof. Sadi İrmak, *Kültür ve Sanat Dergisi*'ndeki² bir yazısında, Türkiye'nin ihtiyacı olan kültür politikasının “milli kültür”e dayanması gerektiğini ifade ederken; milli kültürün ihmal edildiğini, yeterince araştırılıp, öneminin kavranmadığından şikayet ediyordu. Ona göre; hükümet olarak görevleri; milli kültürü ve sanatı korumak, geliştirmek ve dış ülkelerde tanıtımını yapmaktır³.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin, 18 Mayıs 1977 tarihinde yayınladığı ‘Sanat ve Sanatçı – 2’⁴ başlıklı bildirim, çağın mücadelesinin silahlarla değil, gazete, televizyon, galeriler, sahneler gibi alanlarda verildiğinin altı çizilmesi bakımından dikkat çekicidir. Sanatın kişisel, sanatçının millete ait olduğunu belirten MHP'nin görüşüne göre; “S.S.C.B., Çin gibi dış ülkelerin etkisi altında kalan” sanatçı bu tanımın dışında kalmaktadır. Kültür Bakanlığı'nın kuruluşunu olumlu bir adım olarak gören bildirimde, sanat ortamının otoritelerini içinde barındıracak, ödüllendirme ve teşvik kararlarında söz sahibi olacak bir *Türk Sanat Akademisi* kurulmasına yönelik amaçlar da yer almaktaydı.⁵

Öyle ki, Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1977'de dile getirdiği Türk Sanat Akademisi'nin kurulmasına ilişkin düşünce, 1973'te ve 1976 yıllarında farklı biçimde gündeme gelir ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi yönetiminin ve öğretim elemanlarının olumsuz bakması karşısında gerçekleşmez. Konuyla ilgili, 1973'te, ‘Aydınlar Ocağı'nın Görüşü’ adlı yayın

¹ Detaylı bilgi için bkznz: Ahmet Kabaklı. “Milli Kültür ve İlim Bakanlığı”, *Tercüman*, 17 Mayıs 1971 : 2; “Kültür Bakanlığı”, *Tercüman*, 12 Ocak 1973a : 2 ; “Milli Kültür Bakanlığı”, *Tercüman*, 5 Temmuz 1973b : 2.

² Kültür ve Sanat Dergisi'nin ilk sayısı Haziran 1973'te Devlet Kitapları Müdürlüğünce yayınlanır. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na ait bir yayındır ve çıktığı sırada yönetimde Talu Hükümeti (15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974) bulunmaktadır. Dört ayda bir çıkan derginin üçüncü sayısı, İrmak Hükümeti döneminde Nermin Neftçi' nin Kültür Bakanı olduğu sırada Aralık 1974'te yayınlanır.

³ Bknz: Sadi İrmak. “Kültür Politikamızın Esasları Üzerine”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974 : 14 – 15.

⁴ Birinci Bildirim 1965 yılında yayınlanmıştır.

⁵ Bknz: Anonim. *Sanat ve Sanatçı – 2*, Milliyetçi Hareket Partisi' nin Bildirisi, Ankara, 1977ü.

organında “Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri” başlığı altında yeni bir *Güzel Sanatlar Yüksek Okulu* kurulmasına yönelik öneriler sıralanıyor, bu önerge;

“Bu hususta en büyük suç, şüphesiz Güzel Sanatlar Akademisi’ne aittir. Türk sanatının merkezi ve en büyük koruyucusu olması lazım gelen bu devlet müessesesi bu vazifeyi yapmak şöyle dursun, Türk sanatını söndürmek için lazım gelen her türlü başkalaşmanın içinde ısrarla yol almıştır ve almaktadır. Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü de zamanla ve ustalıklı güdük hale getirilmiştir. Bununla da kalınmamış, bu devirde Türk milletine, Türk devletine ve Türk sanatına hakaret teşkil edecek şekilde Türk Sanatı Kürsüsü de lağvolunarak elemanları Umumi Sanat tarihi Kürsüsü’ne aktarılmış, bunların emsalleri arasında terfi ve dolayısıyla çalışma yolları ve ümitleri de söndürülmek istenmiştir. Hülâsa bu müessese tamamiyle milli sanatın, aynı zamanda şüphe yok güzel sanatın da dışına düşmüş ve ıslah kabul etmez bir duruma gelmiştir. Şimdi ya müesseseyi yıkıp yeni baştan kurmak veya bir kenarda bırakarak yeni ve gerçek bir Türk Güzel Sanatlar Akademisi kurmak gerekecek bir noktaya ulaşılmıştır.”

sözleriyle gerekçelendiriliyordu.¹ 1976’da *Orta Doğu*’da çıkan “Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu” başlıklı bir başka yazıda ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Kaplan;

“Bu terbiyeyi en küçük hücrelerine kadar batı sanatıyla yoğrulmuş, ondan başka sanat tanımayan ve bilmeyen bugünkü Güzel Sanatlar Akademisi veremez. Türkiye’de Türklerin yarattığı güzel sanat eserlerinin nasıl yapıldıklarını öğreten bir Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’na ihtiyacı vardır. Bu okul yukarıda belirtildiği gibi, a) Türkiye’de asırlardan kalma Türk sanat eserlerini aslına uygun şekilde onaran b) Yeni camilerini inşa eden ve onlara bağlı sanat eserlerini yapan c) Türk sanat eserlerine ait motif, çizgi ve üslubunu çağdaş mimari ve dekorasyona zevkle aktaran ve yeni şekiller yaratan ustaları yetiştirecektir”

diyerek katkıda bulunuyordu. Bu yazıların da etkisiyle, Milli Eğitim Bakanlığı, eski Sultanahmet Cezaevi binasında sözü edilen okulu kurma kararı almış ve *Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü*, Kültür Bakanlığı’na gönderdiği 30 Nisan 1976 tarihli yazıda adı geçen okul müdürlüğüne, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde öğretim üyesi olan Doç. Nejat Diyarbakırlı’nın atanmasını uygun gördüğünü bildirmişti. Diyarbakırlı’nın izinli sayılması konusunda akademiyle Milli Eğitim Bakanlığı arasında yaşanan gerginlik için hukuki yanını ilgilendirirken, asıl sorun Akademinin kendi dışında gelişen bu olayı onaylamaması ve durumdan rahatsız olmasından kaynaklanır². Nitekim; Devlet Güzel Sanatlar Akademisi

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hasan Önsipahioğlu. “Akademi’ye Karşı ‘Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’, Kurulması Girişimi ve Ardındaki Oyunlar”, *Milliyet Sanat*, 210, 17 Aralık 1976 : 15 – 16.

² A.g.e. s. 15 – 16.

Temsilciler Kurulu, 4 Ekim 1976 tarihli yazısında; *“Akademimiz Temsilciler Kurulu, kurumumuz uzmanlık alanına giren bir konuda görüş ve yardımını almak ihtiyacını duymaksızın yeni bir eğitim kurum açma kararını yerinde bulmamakta; bu tutumun dile getirilmeyen, ancak Akademice bilinen gerekçesine de katılmamakta ve ülkemiz şartları içinde Akademi’nin katkısı olmadan böyle bir girişimin başarılı olacağına inanmamaktadır.”* sözleriyle konu hakkındaki görüşünü belirtmiştir. Akademi dışında böyle bir okul kurma kararının politik nedenlere dayandığını düşünen *Yüksek Dekoratif Sanatlar Bölümü Başkanı Erdoğan Aksel*, gerekçe olarak; okulun üç ayrı öğretim kurumuna sahip İstanbul’ da açılmak istenmesini gösterir. Hüseyin Gezer ise, söz konusu tartışmalara, Milli Eğitim Bakanlığı’nın, *Güzel Sanatlar Akademisi’nin*, kendi bünyesindeki *Eski Türk Süsleme Sanatları’nı* bilinçli bir şekilde söndürdüğü, milli kültüre karşı olduğu, sanatta Batı taklitçiliğine saplanıp kaldığı, gayri milli bir yola girdiği yönündeki iddialarının haksız olduğunu belirterek yanıt verir¹.

Milli kültüre dayalı bir sistem oturtulabilmesi için siyaset dışı çevrelerden de öneri tasarımları hazırlanır. Murat Katoğlu ve Muammer Sun’un 1974’te Ecevit Hükümeti’ne sunulmak üzere hazırladıkları *“Türk Kalarak Çağdaşlaşma”* çalışması bunun tipik bir örneğidir. Bu çalışmada; geçmişe ait kültür ürünlerinin ihmaller sonucunda unutulmaya başlandığı, egemen yabancı kültürlerin etkisi altında kalınarak milli kültürden, tarihten uzaklaşıldığı, siyasal partiler ve devlet örgütlerinin, yurt ve dünya gerçekleriyle tutarlı bir kültür felsefesinden yoksun olduğu, devlet kültür yatırımlarının plansız ve amaçsız olduğu gibi sorunlar dile getirilmiş, durum saptamaları yapılmıştır. Getirilen çözüm önerileri arasında; kültür sorununun devlet politikasının bir parçası olması gerekliliği, örgütlenme zorunluluğu, *Kültürel Araştırma ve Planlama Dairesi, Türk Kültürü Derleme ve Araştırma Kurumu, Türkiye arşivleri, Milli Müze ya da Devlet Müzesi, Ulusal Sinema Merkezi* gibi yeni kurumların oluşturulması da bulunmaktadır².

Görüldüğü üzere Türkiye’de özellikle çok partili hayata geçişten sonraki süreçte, hükümet programlarında kültür – sanat politikalarına ilişkin öneri ve tasarımlara yeterince yer verilmemekle birlikte, devletin sanat ortamına yönelik kimi zaman yapıcı / destekleyici kimi zaman güdümlenici / yaptırımcı söylemleri her zaman gündemde olmuştur. Burada önemli

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hasan Önsipahioğlu. “Akademi’ye Karşı ‘Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’, Kurulması Girişimi ve Ardındaki Oyunlar”, *Milliyet Sanat*, 210, 17 Aralık 1976 : 15 – 16.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Muammer Sun – Murat Katoğlu, *Türk Kalarak Çağdaşlaşma: Türkiye’nin Kültür Sanat Sorunları*, Ankara : Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993.

olan nokta, sanatın özerk / bağımsız bir yapıya sahip olması ve bu yapının yasalarla güvence altına alınması gibi görünmektedir. Bu doğrultuda verilen çabaların artması ve sonuca ulaşması umuduyla, iyi okumalar dileriz.